

شکایت به مجلس از دریافت نیم عشر

موقوفات حاج آقا محسن اراکی

اسداله عبدلی آشتیانی

چکیده:

مقاله حاضر تلگراف شکایت اولاد ذکور آیت اله حاج آقا محسن اراکی از واقفان بزرگ است که در اسفند ۱۳۰۳ ه.ش به مجلس شورای ملی رسیده و در آن در باب دریافت و مطالبه وجه نیم عشر اولادی موقوفات از سوی وزارت مالیه و لغو آن را خواسته و شاکیان براساس قانون مصوب آن را خلاف دانسته، جواب مجلس به شاکیان و جواب وزارت مالیه به مجلس در پی آمده و در پایان بازخوانی اسناد و اصل سه برگ سند اصلی آمده. این مقاله شامل: ۱. مقدمه ۲. شرح حال واقف ۳. موقوفات حاج آقا محسن ۴. موضوع شکایت تلگرافی ۵. پاسخ وزارت مالیه به مجلس ۶. پاسخ مجلس به شاکیان

کلید واژه:

وقف، اراک، حاج آقا محسن، موقوفات، شکایت، نیم عشر، مجلس، سند

مقدمه:

عراق عجم، سلطان آباد یا اراک فعلی از دیرباز موقوفات متعددی داشته و از مهمترین آن موقوفات حاج آقا محسن اراکی است که از توان مالی بسیار برخوردار و مورد توجه وزارت معارف و اوقاف در تاریخ ۱۳۰۳ هـ ش همزمان با تلگراف شکایت اولاد ذکور آقا محسن قرار داشته و مطالبه آن را می کردند. شهر سلطان آباد از شهرهای جدید التأسیس در ابتداء قرن دوازدهم هـ ق است:

«بنای شهر اراک فعلی قبل از سال ۱۳۱۷ هـ ش به نام عراق و پیش از آن به اسم سلطان آباد و در بدو امر عنوان قلعه سلطان آباد داشته. شهر اراک از بناهای زمان فتحعلیشاه قاجار است که به دست یوسف خان گرجی نباشد. تاریخ شهر را چنان که از افواه معروف است به حساب جمل «نمود یوسف ثانی بنای شهر جدید» (۱۲۳۱ هـ ق) ضبط نموده اند. ولی آنچه که قابل ذکر است اینکه بنای شهر مشتمل بر حدود پنج هزار خانوار با چهار راسته بازار مسقف و نیز مشتمل بر بنای ارک حکومتی و مدرسه و تعداد زیادی مسجد، حمام و ... بود^۱. مرحوم سپهدار علاوه بر مکانهای عمومی که لازمه یک شهر است، چند مسجد و هم زمان در کنار ارک حکومتی و بناهای عامه المنفعه، مدرسه علوم دینی سپهدار را ساخت و املاکی را وقف طلاب و امور جاری مدرسه کرد.

آقا محسن اراکی:

ایشان از بزرگترین واقفان اراک به شمار می آید که با ثروت وسیع و املاک فراوان از واقفان قوی البنیة عصر خود و بعد از آن بود. در باب شخصیت علمی و مکنات مالی وی در کتب تاریخی به تفضیل بحث گردیده و نیاز به تکرار آن نیست. مختصر آنکه از خاندان روحانی و اهل علم بود. اجداد وی از جمله عالمان دینی زمان خویش بودند. «حاج آقا محسن عراقی فرزند میرزا ابوالقاسم مجتهد از اهالی کهرود در سال ۱۲۴۲ هـ ق متولد و در سال ۱۳۲۵ هـ ق درگذشت. وی در عتبات عالیات تحصیل کرد و یکی از فقهای عصر خود گشت. فرزندان وی بنام محسنی معروف هستند»^۲

موقوفات حاج آقا محسن:

حجم بالای املاک موقوفه که شامل مزارع، بیشتر در روستاهای اطراف اراک و دکاکین، کاروانسرا، آسیاب و تیمچه و سراها در اراک که در محدوده موقوفات شهری تعریف می شود. موقوفات حاج آقا محسن اراکی در بخش کزاز عبارتند از: مهاجران، کزاز، قدمگاه، باغ برآفتاب، رشان، بازنه، رازان، هفته، دیزیجان، قلعه حصار، عمارت، تاج آباد، باریک موچان، علی آباد گوشه، سورانه، سرسختی سفلی، قلعه خسیبیجان، کرک چناس، عنبرته، دریند و باشه و در بخش مرکزی اراک: روستاهای زامنجان، رباط، خانه میران، مرزیگران، سپاه کله، مزرعه بیدرانی علی آباد، ساکی علیا، ساکی سفلی، خرم آباد، علیم آباد، رباط علیا و رباط سفلی»^۳

در وقف نامه سال ۱۲۹۹ هـ ق که توسط واقف تنظیم گردیده در باب حق التولیه و وقف بر اولاد ذکور آمده: «حق التولیه پس از اخراجات و مرمت موقوفات و بعد از سهم اولاد ذکور از تمامی منافع موقوفات عشر است و حق النظاره نصف عشر است».^۴

موضوع شکایت تلگرافی اولاد ذکور حاج آقا محسن به مجلس:

اولاد ذکور حاج آقا محسن در ۸ برج حوت [اسفند] ۱۳۰۳ هـ ش طی تلگرافی شکایت آمیز از عراق به تهران مطالبه وجه نیم عشر موقوفات که از طرف وزارت مالیه درخواست وصول آن را داشته و می نویسند: «وزارت مالیه از رقبات موقوفه مرحوم والد طلب نیم عشر می کنند و این امر بر ممرعاش سیصد نفر از ذراری طاهره پیغمبر (صلی الله علیه و آله) اثر سوء دارد» و در پایان متذکر شده اند که: «مطالبه این تحمیل نامشروع را موقوف نمایند تا موقعی که به موضوع نیم عشر عموماً و خصوصاً در مجلس خاتمه پذیرد». اسامس شش تن از اولاد حاج آقا محسن در پایان تلگراف آمده: احمد، مصطفی، مهدی، ابراهیم، امین و عبدالله.

این تلگراف توسط حاج آقا اسماعیل فرزند حاج آقا محسن، نماینده مجلس دوره پنجم شورای ملی از حوزه انتخابیه عراق (اراک) همزمان تسلیم رئیس

مجلس شد. «حاج آقا اسماعیل عراقی در سال ۱۳۰۰ هـ ق متولد و در سال ۱۳۵۸ هـ ق فوت کرد. وی پنج دوره (از دوره پنجم تا یازدهم بین سالهای ۱۳۰۲ تا ۱۳۱۶ هـ ش) نماینده اراک در مجلس شورای ملی ایران بود»^۵

پاسخ وزارت مالیه در باب حق النظاره و نیم عشر موقوفات:

براساس پاسخ وزارت مالیه به مجلس در باب عواید موقوفات را در هفت بند می‌توان برشمرد:

۱. از موقوفات اولادی مطالبه نیم عشر نمی‌شود و دستور لازم در این خصوص به ادارات مالیه صادر شده است.
۲. بعنوان نیم عشر اوقاف، وجهی به تصویب مجلس شورای ملی نرسیده.
۳. در موضوع حق النظاره کلیه موقوفات در سنه لوی نیل [شهریور] ۱۳۳۴ هـ ش بموجب تصویب نامه نمره (۱۲۴۴) از طرف هیئت وزراء عظام برقرار و از آن سنه به بعد به وسیله وزارت جلیله معارف و اوقاف دریافت می‌گردیده.
۴. از برج عقرب [تیر] ۱۳۰۳ هـ ش وصول عوائد مزبوره از طرف هیئت محترم دولت به موجب تصویب نامه نمره (۱۱۹۱۶) به وزارت مالیه واگذار گردیده.
۵. در بودجه سال ۱۳۰۳ هـ ش مبلغ ۵۲۰۰۰ تومان بابت نیم عشر اوقاف پیش بینی ولی مجلس شورای ملی نیم عشر اوقاف را حد تکلیف و موکول به تهیه و تقدیم لایحه قانون آن فرمودند.
۶. وزارت مالیه که بر اثر بلا تکلیفی نیم عشر به ادارات تابعه خود دستور اکید صادر نموده که از تاریخ اول برج دلو [بهمن] ۱۳۰۳ هـ ش از مطالبه عوائد مزبور خوداری نموده ولی چون قانون یا تصمیم مجلس را نمی‌توان عطف بماسبق نمود، بقایای سنوای نیم عشر و نیم عشر سال ۱۳۰۳ هـ ش را تا دلو [بهمن] را وصل نمایند.
۷. عایدات خالص موقوفات را بعد از وضع مخارج لازمه تقسیم بر ۱۳ نموده و ده قسمت آن را مأخذ وصول نیم عشر تا اول بهمن سال جاری قرار داده و محاسبه نیم عشر این سال را تصفیه نمایند.

پاسخ مجلس به شاکیان:

در پایان مجلس طی نامه‌ای به شاکیان و بر پایه جواب وزارت مالیه نوشته: «چون این موضوع در مجلس بلا تکلیف است به وزارت مالیه نوشته شد مطالبه نمایند».

سخن آخر از همکاری و لطف آقایان دکتر رسول جعفریان رئیس موزه و کتابخانه مجلس شورای اسلامی و دکتر علی ططری مسئول بخش اسناد مجلس سپاسگزارم. این اسناد از مجموعه اسناد اراک موجود در مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی با این مشخصات است.

ع: (عرایض)، م ۵: (مجلس پنجم)، ک ۱۲۸: (کارتن ۱۲۸)، ج ۲۳: (جزودان ۲۳)، پ ۵: (پوشه یا دوسیه پانزده)

(۱۴۴) [تلگراف اولاد مرحوم آقا محسن عراقی شکایت از مطالبه نیم عشر

موقوفات]

[نشان تاج و شیر و خورشید]

اداره تلگرافی دولت علیه ایران، از عراق به ط [هران]، نمره قبض ۵۹۷۸، نمره

تلگراف ۱۷۳، عدد کلمات ۱۹۶، تاریخ وصول ۲۳ دلو سنه ۱۳۰۳

توسط جناب ثقه الاسلام آقای حاج اسماعیل نماینده محترم مقام منیع مجلس شورا شیداله، سه کپیه و وزارت خانه مالیه سه سال متوالی است تظلم مینمائیم که یک قسمت رقبات مرحوم آیه اله والد اعلی الاله مقامه برای اعاشه اولاد ذکور خود وقف فرموده و امروز منحصرأ ممر معاش سیصد نفر ذراری طاهره پیغمبر ﷺ از این رقبات می شود و در حقیقت مقصود از این تجلیل نفروختن آن رقبات بوده و مشمول احکام اوقاف عمومی نیست. بدبختانه علاوه بر مالیات و هزاران تحمیلات دیگر مدتی است اداره مالیه از این رقبات مطالبه نیم عشر می نماید و با این که علاوه بر این خصومیت نسبت به نیم عشر کلیه موقوفات هم هنوز درم جلس تصمیمی اتخاذ نشده و علی القانون بدون تصویب مجلس نمی شود مالیاتی اخذ کرد. معذلک مأمورین مالیه با نهایت شدت مأمورین به نسبت دهات داعیان فرستاده رعایا را متواری و کمال تشدد را می نمایند عاجزانه استرحام می نمائیم امر فرمائید مطالبه این تحمیل نامشروع را موقوف نمایند تا موقعی که موضوع

نیم عشر عموماً و خصوصاً در مجلس خاتمه پذیرد. الاحقر احمد حسینی الاحقر مصطفی حسینی، مهدی حسینی، ابراهیم حسینی، امین حسینی، عبدالله حسینی - [مهر]: تلگرافخانه مبارک [حاشیه سند]: عریض ۲۵ دلو ۳ [۱۳۰] [مهر]: ورود به دفتر مجلس شورای ملی، ۲۵ دلو ۱۳۰۳، نمره (۱۴۰۵۸) به وزارت مالیه نوشته شود نظر به اینکه مجلس اخذ وجهی به عنوان نیم عشر اوقاف تصویب نکرده و موافق قانون نیست. قدغن شود مطالبه نکنند. ۶ حوت ۱۳۰۳

سند شماره ۱۴۴۴۴

ع، م ۵، ک ۱۲۸، ج ۲۳، پ ۱۵

[نشان تاج و شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی، نمره کتاب ثبت ۱۴۰۵۸، کارتن ۲۳، دوسیه ۱۵/تاریخ ارسال ۸ برج حوت ۱۳۰۳
وزارت جلیله مالیه

اولاد مرحوم حاج آقا محسن عراقی در شکایت از مطالبه نیم عشر اوقاف از موقوفات اولادی مرحوم مزبور به وسیله آقای حاج آقا اسماعیل نماینده محترم تلگرافی مخابره نموده اند که کپی آن را نمره (۱۷۴) ملاحظه نموده اند برای سهولت مراجعه سواد آن تلواً ارسال و چون بعنوان نیم عشر اوقاف اخذ وجهی به تصویب مجلس مقدس شورای ملی نرسیده بدیهی است قانونی نخواهد بود.

بنابراین مقتضی است برای رفع تشکی متظلمین قدغن نمائید مأمورین آن وزارتخانه از مطالبه آن خودداری نمایند. [امضاء] - ملاحظه شد - نمره (۱۴۵۹۹) بوسیله آقای عراقی نماینده محترم، وجه مخابره عاید است.

عراق جنابان مستطابان آقایان محترم اولاد مرحوم حاج آقا محسن دام افضالهم تلگراف آقایان راجع به نیم عشر اوقاف واصل چون این موضوع در مجلس بلا تکلیف است به وزارت مالیه نوشته شد مطالبه ننمایند. [امضاء] ملاحظه شد.

ش ۱۴۴۵۱

ع، م ۵، ک ۱۲۸، ج ۲۳، پ ۱۵

[نشان تاج و شیر و خورشید]

وزارت مالیه، اداره کل عایدات، بتاريخ ۲۴ برج حوت سنه ۱۳۰۳، نمره (۲۲۵۰۳)
(۴۸۷۲۹ /

ریاست محترم مجلس شورای ملی

در جواب مرقومه نمره (۱۴۱۵۸) مورخه هشتم حوت متضمن سواد شکایت ورثه مرحوم حاج آقا محسن عراقی در خصوص مطالبه نیم عشر از موقوفات اولادی محترماً خاطر شریف را مستحضر میدارد.

اولاً - به طوریکه خاطر محترم را مستحضر داشته از موقوفات اولادی مطالعه نیم عشر نمی شود و دستور لازم در این خصوص به ادارات صادر شده است.

ثانیاً اینکه مرقوم میفرماید (به عنوان نیم عشر اوقاف وجهی به تصویب مجلس شورای ملی نرسید آنچه) جواباً متذکر می شود موضوع حق النظاره کلیه موقوفات در سنه لوی نیل ۱۳۳۴ به موجب تصویب نامه نمره (۱۲۴۴) از طرف هیئت وزراء عظام برقرار و از آن سنه به بعد به وسیله وزارت جلیله معارف و اوقاف دریافت و از برج عقرب سنه ۱۳۰۳ وصول عوائد مزبوره از طرف هیئت محترم دولت به موجب تصویب نامه نمره (۱۱۹۱۶) به وزارت مالیه واگذار و در ضمن بودجه هذه السنه ۱۳۰۳ مبلغ ۵۲۰۰۰ تومان بابت نیم عشر اوقاف پیش بینی ولی مجلس شورای ملی نیم عشر اوقاف را حد تکلیف و موکول به تهیه و تقدیم لایحه قانونی آن فرمودند. بنابراین وزارت مالیه که بر اثر بلا تکلیفی نیم عشر بادارات تابعه خود دستور متحدالعالی صادر نموده که از تاریخ اول برج دلو هذه السنه از مطالبه عوائد مزبور خودداری نموده ولی چون مدلول قانون یا تصمیم مجلس را نمی تواند عطف بماسبق نمود. بقایای سنواتی نیم عشر و نیم عشر هذه السنه تا اول دلو را دستور داد وصول نمایند به این ترتیب که عایدات خالص موقوفات را بعد از وضع مخارج لازمه تقسیم بر ۱۳ نموده و ده قسمت آن را مأخذ وصول نیم عشر تا اول دلو هذه السنه قرار داده و محاسبه نیم عشر هذه السنه را تصفیه نمایند. [مهر: وزارت [حاشیه نامه. عرایض، ۲۴ حوت / ۳ [۱۳۰] - [مهر: ورود به دفتر مجلس شورای ملی ۲۴ حوت ۱۳۰۳
نمره (۱۵۲۸۲) - ۱۲۲۵ / ۳ [۱۳۰] - ابلاغ شود، ۱۰ / ۱ / ۴ [۱۳۰]، [امضاء]

شماره ۱۴۴۵۳

ع، م ۵، ک ۱۲۸، ج ۲۳، پ ۱۵

پی نوشت

۱. تاریخ اراک، جلد دوم، ابراهیم دهگان، صفحه ۱۰۲.
۲. نامداران اراک، حسن صدیق، ص ۶۲.
۳. اسوه واقفان حاج آقا محسن اراکی، داود نعیمی و محمد سعید شفیعی، ص ۸۹ و ۹۰.
۴. اسوه واقفان حاج آقا محسن اراکی، داود نعیمی و محمد سعید شفیعی، ص ۱۲۰.
۵. نامداران اراک، حسن صدیق، ص ۱۵۴.

۱۵۴

واقفان

شکایت به مجلس از دریافت نیم عشر موقوفات حاج آقا محسن اراکی